

Захарченко С.М.

молодший науковий співробітник,

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ ЗАТОПЛЕНИХ СІЛ ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ (ПОЧАТОК ХХ – 60-ТІ РР. ХХ СТ.)

Затоплення придніпровських поселень з метою створення Канівського водосховища привело до втрати цілого пласту обрядово-звичаєвої культури українців, які проживали на цій території. Лише у Переяслав-Хмельницькому районі було знищено дев'ять сіл (не рахуючи хутори): Підсінне, В'юнище, Циблі, Козинці, Андруші, Комарівка, Городище (лівобережні), Зарубенці, Трахтемирів (правобережні). В процентному відношенні було затоплено 16% населених пунктів і переселено близько 12% населення району [1, с. 178].

На сьогодні особливо актуальним постає питання фіксації, систематизування та опрацювання інформації, що стосується традиційного календарного циклу подніпровських поселень, затоплених в результаті будівництва Канівського водосховища.

Проблема дослідження особливостей різдвяно-новорічної обрядовості затоплених сіл Переяславщини є відносно новою та маловивченою у вітчизняній науці. Наукові праці та етнографічні розвідки, що певним чином торкалися питань дослідження зимової обрядовості досліджуваного регіону мають, як правило, вибіркового та фрагментарного характеру. Надзвичайно цінним джерелом для вивчення означеної тематики є праця радянського письменника, науковця Дмитра Михайловича Косарика «Українське село Андруші: стилій, короткий нарис» [2].

Мета статті – дослідити структуру, характерні особливості та трансформаційні процеси новітньої доби, що відбулися в різдвяно-новорічній обрядовості українців сіл Переяславщини, затоплених водами Канівського водосховища.

Хронологічні межі дослідження визначені періодом від початку ХХ ст. до кінця 60-тих рр. ХХ ст., часу виселення жителів та поступового затоплення територій.

Структурно зимова звичаєвість вище означеного регіону в цілому ідентична загальноукраїнській, а тому доцільно її підрозділити традиційно на передріздвяний та різдвяно-новорічний цикли.

Початок зими, як і фактично передріздвяного циклу, знаменує свято Введення. Характерним звичаєм свята був прихід першого «полазника» – гостя. Бажано щоб це був чоловік молодий, здоровий та не бідний, а «бабам в цей день годилося дома сидіти» [6]. Звичай першого полазника на Переяславщині не є характерним виключно для Введення, він відіграв важливу роль і в інших помітні свята зимового циклу. Також у селах, де збереглися церкви частина населення приходила цього дня до молитви. Вплив християнства на народну зимову обрядність прослідковується тільки в тих селах, де збереглися церкви і, відповідно, служителі культу. Приміром, за свідченням інформатора із с. Андруші на Введення ходили до церкви (у селі вціліла церква св. Георгія), попередньо «говіли» – постували [7].

Особливим багатством сімейної обрядовості, що передбачала ворожіння на майбутню пару, відзначалися дні св.св. Катерини та Андрія. У придніпровських селах на Андрія «калити не вішали» [7], дана традиція не мала масового поширення на Лівобережжі. За свідченням інформатора вона просто «лягала не на своїй постелі і так гадали», очікуючи віщого сна [7]. Найпоширенішим ворожінням на Андрія в подніпровських селах Переяславщини було обрядове приготування «балабушок» (невеликих хлібців, мазаних зверху салом), що відбувався за традиційним сценарієм. Дані обрядодії збереглися в дівочому середовищі до часу виселення сіл у кін. 60-их р.р. ХХ ст.

Переважає більшість обрядодій зимових святок об'єднувалася навколо трьох основних локусів: Свят вечір – Різдво (6–7 січня), Маланки – Василя (13–14 січня), Голодна кутя – Йордан (18–19 січня).

Обов'язковими ритуальними стравами цього періоду були кутя і узвар. Традиційно у селах Переяславщини кутю варили двічі: на Свят вечір – «багату» та в переддень Хрещення так звану «голодну» кутю. Використовували традиційні зернові: ячмінь, пшеницю, повосенний період рис. Поливали кутю розведеним в узварі медом та добавляли розтертий мак.

Інформатори згадують, що родина постувала лише останній тиждень перед Різдом: «пісне їли», «діти могли молоко пити, а дорослі ні» [8]. Як бачимо, традиція постування значно скоротилася в часі, що

безперечно пов'язано з ідеологічним впливом, загальними змінами в суспільних взаємовідносинах.

Святвечірня трапеза розпочиналась з традиційного ритуалу: урочисто засвічували лампадку, «молилися перед вечерею (Во ім'я і Отче наш) кожен сам собі на колінях перед кутею. На покуть сіно і хліб клали, тиждень стояло після Різдва. Дідух не вносили» [8]. Звичай ставляти на покуті сніп із жита чи пшениці, так зв. «дідух», на означеній території не зафіксований.

Страви передріздвяного та різдвяного столу характеризувалися відносною простотою та незначною кількістю, що було в традиції подніпровського регіону [3, с. 53]. «Готували кутю, узвар, рибу і що в кого було» [7], «те що тіки дома там припахали» [5]. Крім того святвечірній стіл складали пиріжки, пісний борщ або пісний «капусняк» [8], холодець в'юновий, вареники з капустою (с. Комарівка) [5], пшоняні голубці (с. Андруші) [9], пшоняники (с. В'юнице) [4], квашена капуста, квасоля, гриби. На Різдво серед скоромних страв найбільш популярними були холодець, тушковані м'ясо і сало, котлети, ковбаса, «кишка», «ковбик» і ін. в залежності від матеріального стану родини.

Традиційно зі Свят вечором були пов'язані прогнози та ворожіння переважно аграрного аспекту. У селах означеного району побутували обряди «загукування Морозу», підкидання куті під стелю, квоктання дітей під столом чи на порозі [9]. У ході опитування інформаторів був зафіксований місцевий різдвяний фольклор.

Другий локус зимових святко Маланки – Василя наповнений переважно аграрно-магічним змістом: замовляннями на врожай (звичай ховатися за пиріжками, щедрування, посипання, обряд «лякання» дерев). Відбувався за загальноукраїнським сценарієм обрядодійств з однією відмінністю – обрядова страва, кутя, відсутня.

Третя група свят Голодна кутя – Водохрища (Крещеніє, Йордань) завершує цикл зимових святко. «На голодну кутю приносили сячену воду. Поїдять кутю, їжу. Побрискають сяченою водою хату, скотину, вікна, хрестики попишуть на вікнах хати, (у сараї) де скотина». Випалював хрести свічею батько над вікнами та дверима, а діти в цей час «ходили за ним із пиріжками» [8]. В останньому обряді писання хрестів батько явно перебирав на себе роль жерця, метою якого було очистити та оберігти родину, рід в цілому від зла.

На Водохреща виходили на річку або йшли на луг, де не замерзша вода (не на Дніпро) сятить воду, там робили хреста з льоду [8].

Збереглися звичаї вигнання зимових святків: стріляння з рушниць, випускання голубів, биття макогоном чи палицею об кут хати або воріт.

Необхідно зазначити, що новорічно-різдвяна обрядовість затоплених сіл Переяславщини в цілому відзначається спільністю із загальноукраїнським контекстом, де спостерігається поєднання архаїчних язичницьких елементів із суто християнськими. У традиціях зимових свят досліджуваного регіону протягом ХХ ст. прослідковується спрощення, трансформація та переосмислення обрядодійства. Це пояснюється в першу чергу змінами соціально-політичного, побутового характеру, в результаті чого на сьогодні маємо втрату розуміння символіки і фактичного зникнення магічного підґрунтя циклу обрядів. Крім того, знищення затоплених сіл підсилює деструктивні явища в усьому комплексі традиційної культурної спадщини. Ці обставини спонукають до ретельного вивчення календарних звичаїв та обрядів означеної території з метою подальшого з'ясування місцевих особливостей відповідних компонентів звичаєвості та ареалів їх локалізації.

Список використаних джерел:

1. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. Заходи республіканського компартійного керівництва щодо будівництва та переселення села Циблі Переяслав-Хмельницького району (1967–1972 рр.) / Б. Дем'яненко, В. Дем'яненко // Наукові записки з української історії. – 2012. – Вип. 32. – С. 177-184.
2. Косарик Д.М. Українське село Андруші: стилій, короткий нарис // Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, Ф 14-5, Од. зб. 247; арк. 289.
3. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. – К.: Наукова думка, 1978. – 193 с.
4. Матеріали польових досліджень автора (далі МПДА). Записано 11.09.2018 р. в м. Переяслав-Хмельницький від Данька Сергія Миколайовича, 1955 р. н., с. В'юнище Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.
5. МПДА. Записано 13.02.2014 р. м. Переяслав-Хмельницький від Ляльки К.М., 1938 р. н., уродженки с. Комарівка Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.
6. МПДА. Записано 16.02.2016 р. в м. Переяслав-Хмельницький від Касян Надії Кирилівна, 1939 р. н., уродженки с. Андруші Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.
7. МПДА. Записано 16.02.2016 р. в м. Переяслав-Хмельницький від Пономаренко Ольги Якимівни, 1902 р. н., уродженки с. Андруші Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.

8. МПДА. Записано 16.02.2016 р. в м. Переяслав-Хмельницький від Сулими Параски Василівни, 1906 р. н., уродженки с. Андруші Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.

9. МПДА. Записано 18.12.2015 р. м. Переяслав-Хмельницький від Захарченко Тетяни Павлівни, 1942 р. н.

Маслюк О.Г.

аспірант,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КИЇВСЬКОГО ТЕАТРУ ОПЕРИ ТА БАЛЕТУ В 1944-1945 РР.

Після звільнення території України після Другої світової війни не завжди вистачало кваліфікованих кадрів для нормального функціонування культурно-мистецьких закладів. Київський театр опери та балету не був винятком, але мав свої особливості в формуванні колективу в 1944-1945 рр.

Тривалий час до відновлення роботи в приміщенні ще невідремontованого Київського оперного театру гастролював Харківський драматичний театр імені Т.Г. Шевченка. Оперний театр ще перебував у Іркутську. Проблемою для керівництва театру було недостатня кількість творчих працівників та низька заробітна плата. Тому керівництво театру планувало поповнити необхідну кількість працівників за допомогою Київського українського музичного театру, в якому на той момент працювало 55 артистів хору, 50 працівників оркестру, 40 артистів балету. Але за рішенням РНК УРСР музичний театр переводили в приміщення театру російської драми, тому що Харківський драматичний театр імені Т.Г. Шевченка орендував приміщення оперного театру. Приміщення театру імені Лесі Українки було непридатне для оперних постановок. Тому керівництво Київського театру опери та балету намагалися опротестувати рішення уряду УРСР. В листі до РНК УРСР від 12 березня 1944 р. заступник директора театру просив керівництво країни, щоб музичний театр залишився в приміщенні Київського театру опери та балету, а Харківський